

Muuttuva väestökysymys väestöntutkimuksen motiivina*

Valtiot.tri TAPANI PUROLA

Kansaneläkelaitoksen tutkimustoimisto

Ne ilmiöt, joita väestötiede, demografia käsittelee, on totuttu ryhmittämään väestön tilaa, s.o. väestön määrää ja sen alueellista tai muuta jakautumista koskeviin staattisiin seikkoihin, sekä toisaalta dynaamisiin, väestönmuutoksia koskeviin seikkoihin.

Näin rajattu väestöntutkimuksen ala on kuitenkin tyhjentävä vain tilastollisessa mielessä. Väestöilmiöiden tutkimus ei rajoitu yksistään väestön tilaa tai väestönmuutoksia kuvaavien tekijäin vuorovaikutussuhteiden analysointiin, demometriaan, ja sitä koskevan teorian ja metodien kehittämiseen. Olennainen osa tutkimuksesta keskittyy sen vuorovaikutuksen selvittelyyn, joka vallitsee yhtäältä väestön tilan ja väestönmuutosten sekä toisaalta taloudellisten, sosiologisten tai muiden yhteiskunnallisten ilmiöiden välillä. Jos väestönmuutokset tai niiden yhteydet muihin yhteiskunnallisiin ilmiöihin ovat tuntemattomia, ne saattavat aiheuttaa odottamattomia haittoja hallittuun kehitykseen tähtäävässä yhteiskunnassa. Näin syntyviin pulmiin on totuttu viittaamaan yhteisnimityksellä väestökysymys.

Väestökysymyksen ja samalla empiirisen väestöntutkimuksen toi yhteiskuntatieteiden piiriin jo kansantaloustieteen klassillisen koulukunnan perustajiin kuulunut *Thomas Malthus*. Vuonna 1798 ja viittä vuotta myöhemmin korjattuna ja täsmennettynä julkaisemassaan teoksessa, »Tutkimus väestölaista eli katsaus sen vaikutuksesta ihmisten onnellisuuteen entisinä aikoina ja nykyään», Malthus katsoi ihmisillä olevan luontaisen taipumuksen lisääntyä nopeammin, kuin he saattoivat tuotannollisella toiminnallaan lisätä toimeentulonsa mahdollisuuksia. Puutteen ankaran käden, nälän, sairauksien ja äärimmäisen köyhyyden täytyi saada aikaan tasapaino väestönkasvun ja toimeentulomahdollisuuksien välillä, elleivät ns. moraaliset esteet rajoittaneet väestönkasvua. Puuttumatta tässä lähemmin Malthus'in teoriaan ja siitä esitettyihin ristiriitaisiinkin tulkintoihin, on syytä korostaa sitä, että jo Malthus asetti teoriallaan myöhemmän ajan väestöntutkimukselle sen olennaisimman tavoitteen: väestöllisten tekijäin sekä taloudellisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin välisen vuorovaikutuksen selvittelyn. Väestöntutkimukseen on sitten Malthus'in päivien liittynyt

* Lectio praecursoria 2. 5. 1964 Helsingin yliopistossa

välittömästi tai välillisesti väestökysymys ja käsitepari köyhyys/hyvinvointi. Väestöilmiöihin kohdistuvalla tutkimuksella voidaan näin sanoa olevan eräänä perusmotiivinaan yhteiskunnan hyvinvointiin tähtäävän tiedon lisäämisen tarve ja väestötieteen yhteydet yhteiskuntapolitiikkaan erityisesti talous- ja sosiaalipolitiikkaan ovat sen vuoksi läheiset. Epäedullisena pidetyn väestönkehityksen ei ole ainoastaan nähty johtavan taloudellisiin tai muihin sosiaalisiin ongelmiin, vaan suotuisaan väestönkehitykseen on samalla pyritty tietoisin sosiaalipoliittisin ja muin yhteiskuntapoliittisin toimenpitein.

Nämä yhteiskuntapoliittiset motiivit ovat leimanneet suomalaista väestöntutkimusta jo sen varhaisvaiheesta lähtien. Ne tulivat esiin jo suomalaisen väestöntutkimuksen uraa-aukovassa teoksessa »Väki-luvun ja Asukasvaiheiden suhteita Suomessa», jonka *Paavo Tikkanen* v. 1859 esitti väitöskirjana tarkastettavaksi. Tässä tutkimuksessa Tikkanen yhtäältä korosti sen seikan tarpeellisuutta, että maan hallitus tarkasti seuraisi väestönkehityksen pienimpiäkin vaihteluita, jotta virheelliset käsitykset eivät koituisi maalle vahingoksi. Toisaalta Tikkanen toi esiin myös väestöpoliittisen näkemyksen korostamalla sitä, että yhteiskunnallisten olojen kehittämällä tulisi pyrkiä väestönkasvun voimistamiseen.

Joskin käsitykset väestönkasvun ja ihmisten hyvinvoinnin välisestä suhteesta sekä väestöpolitiikan tavoitteista ovat vaihdelleet ajan ja yhteiskunnallisen kehityksen myötä, suomalainen väestöntutkimus on sitten Tikkanen päivien keskittynyt ennen muuta kulloistenkin yhteiskunnallisten ongelmien analysointiin. Yhteiskuntapolitiikan tavoitteiden voidaan motivoineen väestöntutkimuksemme suuntaa. Erityisesti ovat korostuneet talous- ja sosiaalipoliittiset motiivit. Tikkanen kehotusta väestönkehityksen seuraamisesta ei näet noudatettu, tai yhteiskunta oli voimaton väestönkasvun ja yhteiskunnallisten olojen sopusuhtaiseen kehittämiseen. Maaseudun väestön nopea kasvu johti maassamme ns. maaseudun liikaväestön ongelmaan, jota tämän vuosisadan alun väestö- ja sosiaalitutkimus maassamme erityisesti joutui analysoimaan. Tätä ilmiötä koskevissa tutkimuksissaan vuosina 1913—1917 *O. K. Kilpi* erityisesti korosti sitä, että väestönkasvu, sen ammatillinen jakautuminen, toimeentulomahdollisuudet ja elämän vaatimusten taso oli johtanut ristiriitaan kansantalouden ja sosiaalipolitiikan liian hitaan kehityksen vuoksi.

Mutta väestökysymyksen sisältö oli muuttuva 1920-luvulla. Alkoi näkyä varoituksia uudesta ongelmasta, jonka ratkaisun merkeissä maamme sosiaalipolitiikka sittemmin tuli huomattavasti laajenemaan. *A. E. Tudeer* osoitti, että väestönkasvu oli pysähtymässä, ja 1930-luvun alussa *Gunnar Modeen* julkaisi yksityiskohtaisen ennusteen, joka osoitti epäilyt aiheelliseksi. Nämä tutkimukset antoivat välittömiä herätteitä käytännölliselle väestöpolitiikalle ja sosiaalipoliittiselle perhepolitiikalle, joka lähti käsityksestä, että perhekustannusten tasauksella voitiin väestönkasvua jouduttaa.

Väestö- ja perhepolitiikan ongelmat tulivat puolestaan 1940- ja 1950-luvuilla monin tavoin motivoimaan myös väestöntutkimuksen vilkastumista maassamme ja vaikuttamaan tutkimuksen suuntaan. Avioituvuuden ja syntyvyyden, perheellisyyden ja perhesuunnittelun, jopa sukupuolimoraalin ongelmat tulivat esiin heränneestä väestöpoliittisesta intressistä. Oman mainintansa ansaitsee se yhteiskuntapoliittinen mielenkiinto, joka osaltaan on motivoinut kielellisen vähemmistömme demografista tutkimusta.

Maamme demografisessa kuvassa on toisen maailmansodan jälkeen tullut korostuneena näkyviin kehitystekijöitä, jotka ovat tuoneet väestön määrän ja ihmisen hyvinvointipyrkimykset uudella tavalla esiin ja antaneet väestökysymykselle laajenevan sisällön. Yhtäältä siirtoväen sijoittuminen Nyky-Suomen alueelle sekä sodan jälkeen tapahtunut syntyvyyden voimakas nousu antoivat aihetta huolestumiseen lisääntyvän työvoiman sijoittumismahdollisuuksista elinkeinoelämään, jota näytti uhkaavan pääoman puutteen ja rakenteellisen työttömyyden vaara. Toisaalta väestön- ja työvoimankasvun samoin kuin taloudellisen kasvun ja tulotason alueittaiset erot kiinnittivät huomion väestökysymyksen alueittaiseen aspektiin. Väestöongelmamme alueittaista luonnetta on ollut omiaan korostamaan väestön alueittaisen jakautumisen nopea muuttuminen ja maassamuuton vilkastuminen.

Väestön alueittaisen uudelleen jakautumisen ja maassamuuton nettomääräiset päätendenssit, siirtyminen maaseudulta kaupunkeihin sekä väestön keskittyminen maan eteläosiin, erityisesti Uudellemaalle, eivät ole uusia. Tämä yhteiskunnallinen muutos on alkanut jo vuosikymmeniä sitten. Mutta kun maassamuutto on aikaisemmin merkinnyt vain väestön lisäkasvun hidastumista tai pysähtymistä muuttotappioalueilla, se on 1960-luvulla johtanut laajoissa osissa maata avoimeen väestönkatoon.

Maataloudesta toimeentulonsa saavan väestön lukumäärä on maassamme vielä nykyisestään vähentyvä, siltä näyttää. Mutta samalla kuuluu varoituksia, ettei maaseudun väestön liiallinen vähentyminen ole yhteiskunnan edun mukaista, että väestönkato tulee vaikuttamaan haitallisesti myös maaseudun pienten kaupunkien ja muiden keskusten kehitykseen niin että niiden tarjoama palveluverkosto saattaa osissa maata joutua epäkuntoon tai hävitä. Onko viisasta antaa väestötiheyden toisissa osissa maata siinä määrin vähetä, että sosiaalisten instituutioiden toiminta häiriyytyy, jos tyhjenevän maaseudun vastakohtana ovat laajenevat ylikansoitettut kaupunkialueet, joiden kehityksessä kohdataan monia sekä fyysikaalisen että sosiaalisen suunnittelun ongelmia? Tämäntapaisia kysymyksiä on esitetty toistuvasti, eivätkä ne ole yksinomaan suomalaisen yhteiskuntapolitiikan kysymyksiä. Niihin haetaan yhtäläillä vastausta muissakin maissa. Asiasta käyty yhteiskuntapoliittinen keskustelu antaa aiheen päätellä, että kysymys ei enää ole vain rajoitettujen alueiden paikallisista pulmista. Ongelma on koko laajuudessaan jo aivan muuta.

Se on nähtävä yhä useammassa yhteydessä kokonaisvaltaisena väestön liikkuvuuden ja alueittaisen jakautumisen, mobiliteetin ja lokalisaation ongelmana. Väestökysymys ei siten ole yksistään väestön kokonaismäärän ja sen käytössä olevien resurssien kokonaismäärän ongelma, vaan myös väestön ja resurssien alueittaisen jakautumisen ongelma. Tällaisena väestökysymys on meillä myöhäsyntyinen, eikä sen merkitys ja siihen liittyvät suunnittelu- ja tutkimustavoitteetkaan liene ehtineet koko laajuudessaan selkeytyä.

Väestökysymyksen alueittainen aspekti on jo 1950- ja 1960-lukujen aikana selvästi vilkastuttanut väestön alueittaiseen jakautumiseen ja muutoliikkeeseen keskittyvää tutkimusta. Tämän muutosilmion laajuuden, dynamiikan ja seurausten tuntemuksen tarve lienee tutkimuksen motiivina tulossa entistä tärkeämmäksi. Tutkimukselta odotetaan väestön alueittaista jakautumista hallitsevien lainalaisuuksien entistä perusteellisempaa ja monipuolisempaa selvittelyä. Ilman tällaisten lainalaisuuksien tunte-
musta suunnittelutoimenpiteiden vaikutukset eivät ole ennakkoon arvioita-
vissa, ja toimenpiteet, joiden vaikutuksia ei voida arvioida, eivät kuulune
nykyaikaisen yhteiskuntasuunnittelun ihannekuvaan.

Summary:

The Changing Population Problem as Motive for Demographic Research

By TAPANI PUROLA
Research Division, National
Pension Institute

The population problem and, at the same time, the empirical demography were introduced into the realm of social sciences already by Thomas Malthus, one of the founders of the classical school of economics. Without going into details of Malthus' theory, there is reason to emphasize the fact that Malthus with his theory established an essential goal for subsequent *demography*: the study of the interaction between demographic factors and economic and social prosperity. Since Malthus' days, the population problem and the coupled concept of poverty/prosperity have been directly or indirectly associated with demography.

These *sociopolitical* motives have also characterized the Finnish demography right from its initial stage. They already appeared in the pioneering work of Finnish demography »Väki-luvun ja Asukas-vaiheiden suhteita Suomessa» (Number of inhabitants and population changes in Finland) which was presented in 1859 by Paavo Tikkanen as his doctoral dissertation. In this treatise, Tikkanen on one hand stressed the necessity for the country's government to follow closely even the smallest changes in the development of the population, in order that faulty notions should not turn out to be detrimental to the country. On the other hand, Tikkanen also brought forth the

notion of population policy by emphasizing the fact that the development of social conditions should aim at strengthening the population growth.

Although the notions about the relationship between population growth and man's well-being have been changing with times, *sociopolitical* objectives have, on their part, all the time motivated the direction of our demographic research. After World War II, evolutionary factors have emerged which have brought forth in a new manner the number of population and man's aspirations for prosperity and have given an expanded meaning to the population problems in Finland. On one hand, the settling of the evacuated population within Finland's present territory, and the vigorous increase in fertility after the war gave cause for concern as to the possibilities of placing the growing labor force in the industrial life which seemed to be threatened by structural unemployment. On the other hand, the regional differences in population growth as well as in economic growth and income level called attention to the regional aspects of the population question. The rapid redistribution of the population and the increasing velocity of internal migration have tended to emphasize the regional nature of our population problem.

The regional aspect of the population problem has during the 1950's and 1960's clearly intensified studies that concentrate on the population's geographical distribution and migration, and the significance of research as to the extent, dynamics and consequences of this phenomenon of change in an expanding demographic sense would seem to be gaining additional importance. The research is expected to produce a more thorough and varied analysis of the »laws» that govern the population's geographical distribution. Without such »laws» the effects of planning measures cannot be forecasted, and measures the effect of which cannot be forecasted would not seem to conform to the ideal picture of modern economic and social planning.